

הפוטנציאל. ניתוח הטקסט שונה בביקורת המופנית למי שטרם קרא, מזה המנהל שיח עם מי שכבר קרא. הטעמתי את הקורא שלי רק בטעימות, שכן קסטל-בלום היא בעיני סופרת מעולה וייחודית, ומרגיו אותי שאף פעם אין מזכירים אותה בנשימה אחת עם ארבעת הסופרים הגדולים הקאנוניים, שאחדים מהם נופלים ממנה מכל בחינה. אמירותיה הן חברתיות, מקומיות וכלל אנשיות, פסיכולוגיות וקומיות, ריאליסטיות ואבסורדיות, והשבח לאל - לא פוליטיות. בלי יחסי יהודים ערבים ובלי להיגרר לבעיות המוסריות שבכיבוש השטחים. זה לא אצלה, שישאר אצל סופרים אחרים.

האם עוול אי הקאנוניזציה שלה נובע מסיבות מגדריות חלילה? והרי אינה כותבת כלל ספרות לנשים.

יהודית אוריין

עכשווית, מודרנית, פרועה ומשתובבת. כך היא מציאה ביטוי "תיקון קרמטי" מלבב במובן של קרמה, בצד "אין לה סיי". היא מסוגלת להתנסח בגחמנות מדליקה עם פסוק "שני גברים ששוטמים זה את זה". מאיפה שלפה את האנטיקה של הפועל "שוטם", שאיש כבר אינו משתמש בו. היא ממריאה לפסגות של הומור אירוני מבריק בטכניקה ספרותית של סמיכות פרשיות הן באירועים והן בשפה, מה שקוראים בלשון אקדמאית juxtaposition. כך למשל חוקרת העכבישים האמריקאית מכונה בהט בעוד אחותה הקרויה שוהם היא ארכנופובית, הלוקה בבעת עכבישים, או: "לאחר הגירושים עברו רנדל ואמילי בוסטון, לבוסטון" (עמ' 79). ועדיין טרם אמרתי מקצת שבחה של קסטל-בלום, שכן אני תמיד נמנעת מסיפור העלילה וגילוי הסופים כדרכם של מבקרים אחרים, על מנת שלא לתסכל את הקורא

ש"המוסיקה היא לפני הכל". איני מעלה בדעתי עוד פרוזאיקן עברי כל כך מוסיקלי. "ישראל מפחידה כמו עיראק. עפולה ופלוג'ה, כרכור וקירקור, מה כבר ההבדל?" והרי יש לנו שתי פלוג'ות אחת כאן ואחת בעיראק, וכרכור עם קירקור הרי אין להן כל קשר אלא קשר מצלולי בלבד. זוהי מוסיקה. כפורצת דרך אין היא משתמשת במילים עבריות מצלצלות כאצעדות, אין היא מסתייעת בתאורוס, ואינה מתגנדרת ומעכסת כעמיתיה טובי הסופרים העברים המפגינים שליטה במכמני השפה ומגנפנים בה. עם כל זגוגי העלילה אין אצלה שום דבר אקראי, לא סטייה לא דמות ולא ניב, הכל מתוכנן בלי שירגשו אצלה שום מאמץ או תבנית מלאכותית. ישירה ורומנטית, מאוד קומפקטית, עולה וגולשת בכל המשלבים הלשוניים בסלאלום של הררי שווייץ, מאחה אותם לכדי שפה

יהודים היה סב יהודי אהד" (עמ' 136).

חוקי נירנברג הגדירו את הקטגוריות, אך בהעדר שיטה "מדעית" לזיהוי "מישלינגים" על פי תכונות גופניות, הביאו לפנייה לארכיבי הכנסייה או לרישומי בתי המשפט המקומיים כדי לקבל ראיות באשר להשתייכותו הגזעית של הנחקר. במציאות האבסורדית, שבה הוחרמו מישלינגים בקרב בני משפחתם היהודים עת המירו את דתם, מציין המחבר ש"אין זה מפתיע כי היו יהודים אורתודוקסים שקיבלו בברכה

"נוצר מצב נורא כאשר לוטנט יואכים כהן ביקר את אביו היהודי במחנה וכסנהאוזן ב-1943 כשהיה בחופשה. מפקד המחנה ההמום התקשה להבין כיצד יכול כהן להיות קצין שריון מעוטר" (עמ' 170). כשנתפס היהודי למחצה ורנר אייזנר שוכב עם ארית שהרתה לו, נשלח בידי האס-אס לאושוויץ; לאחר שירד מהרכבת "ועמד בתור לתאי הגזים, הוא שלף תמונה של עצמו במדים וצעק 'כעת אתם עומדים להשמיד חייל בוורמכט'. לאחר שבחן את התמונה, שלף אותו

איש האס-אס מהתור והציל את חייו" (עמ' 179). מקביעת היהודיות נקבעה מידת החלקיות של היהודיות לעומת האריות. בנקודת המוצא, כמו ההלכה היהודית, טענה גם הדוקטרינה הנאצית, שיהדותו של אדם היא תכונה העוברת בתורשה, אבל היטלר טען שאב מעביר יהדות לילדיו בדיוק כמו אם יהודייה (עמ' 31).

בשנת 1935 הולידו חוקי נירנברג שני סיווגי גזע חדשים: יהודי למחצה (מישלינג יהודי דרגה א'), ורבע יהודי (מישלינג יהודי מדרגה ב'). ליהודי למחצה היו שני סבים יהודים, לרבע יהודי היה סב אחד. מכיוון שמדיניות הגזע הנאצית הגדירה כל בן הדת היהודית כיהודי מלא, מבלי להתחשב במוצא אבותיו, הרי שרוב המוגדרים "מישלינג" היו למעשה נוצרים. מחוקים אלו השתמע שכל מי שבדמו פחות מ-25% של "דם יהודי" לא ייחשב ליהודי (עמ' 49). יהודים ממש נחשבו מי ששלושה או ארבעה מסביהם היו יהודים. "על פי היטלר, אדם שהוא יהודי ביותר מחמישים אחוזים, לא ניתן עוד להצילו, והוא בחזקת רע. ליהודים למחצה היו שני סבים יהודים, ולרבע

איש האס-אס מהתור והציל את חייו" (עמ' 179). מקביעת היהודיות נקבעה מידת החלקיות של היהודיות לעומת האריות. בנקודת המוצא, כמו ההלכה היהודית, טענה גם הדוקטרינה הנאצית, שיהדותו של אדם היא תכונה העוברת בתורשה, אבל היטלר טען שאב מעביר יהדות לילדיו בדיוק כמו אם יהודייה (עמ' 31).

בשנת 1935 הולידו חוקי נירנברג שני סיווגי גזע חדשים: יהודי למחצה (מישלינג יהודי דרגה א'), ורבע יהודי (מישלינג יהודי מדרגה ב'). ליהודי למחצה היו שני סבים יהודים, לרבע יהודי היה סב אחד. מכיוון שמדיניות הגזע הנאצית הגדירה כל בן הדת היהודית כיהודי מלא, מבלי להתחשב במוצא אבותיו, הרי שרוב המוגדרים "מישלינג" היו למעשה נוצרים. מחוקים אלו השתמע שכל מי שבדמו פחות מ-25% של "דם יהודי" לא ייחשב ליהודי (עמ' 49). יהודים ממש נחשבו מי ששלושה או ארבעה מסביהם היו יהודים. "על פי היטלר, אדם שהוא יהודי ביותר מחמישים אחוזים, לא ניתן עוד להצילו, והוא בחזקת רע. ליהודים למחצה היו שני סבים יהודים, ולרבע

חיילים ארים ממוצא יהודי

בריאן מארק ריג: החיילים היהודים של היטלר, הסיפור שטרם סופר על חוקי הגזע הנאציים ועל החיילים ממוצא יהודי ששירתו בצבא גרמניה, הוצאת מטר 2005, 455 עמ'

בשנים 1994-1998 ראיין בריאן מארק ריג ארבע מאות ושלושים חיילים ממוצא יהודי, ששירתו בוורמכט הגרמני במלחמת העולם השנייה. ספרו, שאינו קל לעיכול, מעצם נתצו את קו התיחום הבלתי עבר בין יהודים לנאצים, משרטט מציאות שדומה כי היא אף מכחישה את עצמה.

התערותם של היהודים בגרמניה היתה כה איתנה, עד כי היהודי ד"ר מקס נאומן, מיוזר דימוס, שלחם במלחמת העולם הראשונה, כתב להיטלר ב-20 במרץ 1935 (כשנתיים לאחר עליית הנאצים לשלטון) שהוא ותומכיו מצדדים "במפלגת היטלר, בגירוש בכוח את האוסטיוודן מגרמניה" (עמ' 28). מארק ריג מתמקד בנושא החיילים בני התערות ששירתו בצבא הגרמני, ומסביר שבניגוד להנחה המקובלת "הוכח כי לפחות 150,000 'מישלינג' שירתו בוורמכט. חלקם הגיעו אף לדרגות גנרל ואדמירל" (עמ' 295).

ריג מציג דוגמאות רבות, המכבידות על הקורא הממוצע, מה גם שיש לא מעט חזרות מיותרות, ודומה שבעריכה קפדנית ניתן היה לפרוס את היריעה בצורה בהירה וקצרה יותר.

הספר מגולל סיפורים רבים של חיילים שלחמו על זכותם לשרת את ארצם, תחת המשטר הנאצי. לא מעט אבסורדים עולים מהספר, שעין של במאי רגיש יכולה היתה להפכם לתסריט ייחודי. כך למשל

יהודים המתועדים במחקר זה נחשבו יהודים על פי ההלכה (עמ' 33). המחבר טוען על סמך נתוני התקופה כי בין 46,000 ל-98,500 גברים רבע יהודים ובין 61,000 ל-91,500 גברים יהודים למחצה היו כשירים לשירות צבאי בתקופת הרייך השלישי (עמ' 85).

לא רק הנתון המספרי מרשים, אלא גם הדרגות והתפקידים אליהם הגיעו המישלינג. ביניהם ניתן למנות את פילדמרשל אהרד אלפרד ריכרד אוסקר מילך, ראש משרד האוויריה, שהיה כנראה בן לאם יהודייה, ואף דמות מרכזית בהצלחת הלופטוואפה במלחמה.

אחד מסביו של קנצלר גרמניה הלמוט שמידט היה יהודי. שמידט שירת בחיל האוויר הגרמני כלוטנט "וטען שאלמלא סבו היהודי, הוא היה עלול להיפך לנאצי" (עמ' 67).

הבכיר מכולם היה היידריך, ראש המשרד הראשי לביטחון הרייך ואחד מאדריכלי ה"פתרון הסופי". רווחו טענות שאביו של היידריך היה יהודי, ומאחורי גבו הוא זכה בכינויים כמו "משה הבלונדיני" ו"איזידור זיס" (עמ' 219).

דמות מעניינת אחרת היא גנרל קרל ליצמן, יועץ מדיני וחבר המפלגה הנאצית. היו לו שני נכדים רבע יהודים לפי החוקים, אך היטלר העניק למשפחה פטור מחוקי הגזע והתיר לבתו של ליצמן להמשיך להשתייך למפלגה, ולבניה לשרת בוורמכט.

מעורבות זו של היטלר לא היתה חד פעמית, וזו סוגיה מרתקת ביותר. המעורבות של ה"מישלינג" בחברה הגרמנית היתה כה רבה, שגם היטלר מצא לנכון לומר מפורשות שהוא מעדיף את היטמעותם בחברה למניעת היחלשות הפוטנציאל הגרמני במלחמה. ואכן, "במקרים מסוימים, באישורו של היטלר, הורשה המישלינג' לכנות את עצמו 'ארי' (עמ' 137). כן במהלך המלחמה, הורה היטלר להכריז שהחיילים ה"חצי יהודים" שוכו בעיטורים על אומץ לבם בקרב, יזכו ביחס מיוחד, אך זה לא חל על קרוביהם. במרס 1941 פורסם צו המגן על הורים החיים בנישואי תערובת, שבנם היחיד נפל בקרב. ב-10.7.41 פורסם, שלאחר המלחמה, יהפכו רבע היהודים לאזרחים בעלי "דם גרמני" (עמ' 166). לעומת זאת ב-1944 הורה היטלר כי יהודים למחצה שנתרו בשירות לא יהיו זכאים לעיטורים.

ניתן לסכם נקודה זו ולומר שמספר הפטורים שניתנו לחיילי ה"מישלינג" בין 1941 ל-1943 פחת בחדות בהשוואה לשנים 1938-1940. ב-1944 התחרט היטלר על שנהג כלפי המישלינג ביד רכה ורבים מבעלי הפטור גורשו למחנות עבודה, יחד עם חיילים יהודים למחצה בדימוס.

נתוני הספר עומדים על כך ש: 4 יהודים, 69 יהודים למחצה, ו-20 רבע יהודים קיבלו את אישורו של היטלר לפטור מתחולת חוקי הגזע, ו-2 יהודים, 74 יהודים למחצה ו-137 רבע יהודים קיבלו את אישורו על היותם בעלי דם גרמני. מדובר באישורים שהוענקו רובם עד 1941.

למעשה, היטלר עצמו חרג בהתנהגותו מהכללים שהכתיבה האידיאולוגיה שלו. "מישלינגים" רבים חיילים את הישרדותם לחוסר יכולתו להכריע כיצד

לטפל בהם, אם להשמידם כמו היהודים, לעקורם או לגרשם.

הגנת מפקדיהם וחבריהם עליהם היתה כה נפוצה ("רוב היהודים למחצה במחקר זה סיפרו שמפקדיהם גילו אהדה למצבם וגילו כלפיהם יחס הוגן, עמ' 154). עד כי הימלר גרס, שניתן להסיק שחברי המפלגה "מכירים יהודים מכובדים בכמות הגדולה ממספרם של כלל היהודים בגרמניה". בנאומו בפוזן ב-4.10.43 אמר ש"קשה לדבר על [השמדת היהודים] כשהם באים, 80 מיליון גרמנים, ולכל אחד יהודי הגון משלו. ברור שכל האחרים הם שרצים, אבל היהודי הזה הוא יהודי סוג א'". וברדרכו המפתיעה מוסיף מארק ריג את המשפט הבא: "אפילו הימלר סייע ליהודי, פרופסור פריץ פרינגסטיין, לעזוב את מחנה הריכוז ולהימלט מגרמניה" (עמ' 223).

שאלה מסקרנת אחרת היא השאלה - מה ידעו ה"מישלינג" על השואה? (ככותרת פרק 9). הרי הם חוו לא רק את רדיפתם אלא גם את רדיפת הוריהם ומשפחותיהם. כך, למשל, בסוף שנות

השלושים היגר אביו היהודי של טר"ש הנס-גירט פלקנברג, ריכרד אלברט, לאנגליה. לאחר המלחמה גילה בנו שיחידתו הבריטית של אביו לחמה נגד יחידת הוורמכט שלו במערכה על צרפת ב-1940. מהמחקר עולה, שכמו רוב הגרמנים ידעו "מישלינג" רבים על הגירוש, אבל לא קישרו אותם לרצח שיטתי. גם כשראו כמו עיניהם רציחות, האמינו שראו את החריג ולא את הכלל. עם זאת מציין המחבר, שבניגוד לציפיות, אכן היו כמה אנשים ממוצא יהודי שהשתתפו ישירות במבצעים, בעיקר בשל דרגותיהם ותפקידיהם. כמו רוב הנאצים הבכירים במשפטי נירנברג, גם פילדמרשל אהרד מילך, יהודי למחצה, שיקר כשנשבע שלא ידע על השואה. "מתועב עוד יותר הרופא הנודע לשמחה של דכאו, הד"ר הנס אפינגר", רבע יהודי, אולי אפילו יהודי למחצה או אף יותר, "שערך ניסויים נוראיים באסירים. כמו מילך, הוא לא רק ידע על מחקרים רפואיים נוראיים, אלא אף השתתף בהם" (עמ' 287).

יוסי ברנע

קיום על שברי זמן צפים

אסתר אייזן: עוד היה מבקש להמריא, ספרי 'עיתון 77' 2006, 86 עמ'

שיריה של אסתר אייזן בקובץ החדש עוד היה מבקש להמריא מחוברים בחוטים גלויים וסמויים לרומן האוטוביוגרפי שלה, אמי תפרה כוכבים, החובק שלושה פרקי זמן משמעותיים בחייה: הילדות של טרום שואה, הזיכרונות מן הגטו ומן המחנות, סוף המלחמה ובניית חיים חדשים בארץ. בדומה לרומן, המסתיים במעין סגור המחזיר את הכותבת לתקופת נעוריה המוקדמת בכפר ובגטו, גם בשירים מונצחת הטלטלה בין מעגלי הזמן השונים בעבר ובהווה, כשהמסורת אוספת ומדביקה רסיסי חוויה וזיכרון, "מסכסכת כוכבים", אבל בה בשעה גם "מעגלת פגנים/ שברי זמן". זהו רק פן אחד של הרואליות הבולטת בשיריה: בין הסתייגות הרגשית לבין השמירה על סף השפיות. לא פעם היא חשה שהמילים מתגמדות לנוכח התוכן החווייתי הטעון: "שממתי מעמד מילים", והנה - "הן שוב יעורו, יעמדו לִסְף שִׁפְתֵי/ נכונות לקפוץ אל אובדן".

השיר הראשון 'הייתי' נתח בוו הלשון: "הייתי בית צף ומטאטא לוחם" ומסתיים במילים: "וכל העת הייתי בנויה/ ומתפוררת". בין הקיום להתאינות המאיימת עליו מחבר מאבק הישרדות עיקש. החזרה על הפועל "הייתי" משקפת מבט מסכם, רטרופקטיבי, של האני הארעי והחולף הלכוד בין כאן לשם. גם בשם הספר "עוד היה מבקש להמריא"

מופיע אותו פועל בזמן עבר בהתייחסו לדמות ה"הוא", שלמרות הכל לא ויתר על אופציית ההמראה, על מְשָׁאֵלַת הנסיקה מן הקיום, התובע התמודדות מפוכחת. והקונפליקט הוא בין דיבור לשתיקה, בין התמודדות לכניעה, כשהפיתחון הוא בן לוויה קבוע: "כמה גשם/ אתה שם/ בשיר/ סיפור/ סרט שלך/ וכמה אהבה?/ כי הגשם קמצן/ וצריך שיהיה קר לעננים/ ולאהבה/ מויק חום עודף". לאהבה אין מינון שאפשר לתחום, אבל, היא סם המלווה כל פרק בחיים, כפי שראינו ברומן האוטוביוגרפי של המשוררת.

אחד השירים שחיברו לרומן די בולט הוא 'חווה עם לחם (כתובה)'. אבל כאן ללחם יש השתמעויות נוספות: זהו לחם חוק, לחם האהבה, שירים לא מעטים בקובץ הם שירי אהבה בוגרת, כואבת ומפוכחת לבן הזוג המתמודד עם מחלתו. בזיכרונה של הדוברת חקוקה קריאת אהבתו "לפני בוא החלף